

Innhold:

Lokal og personlig krigshistorie. pag.I-III

Bilag:

- 1."Anden" fra dengang.
- 2.Skriv fra Universitetet i Bergen med ref.fra "retts"saken og et avis
innlegg.
- 3.Oppgjør fra Brottningsdirektoratet.
- 4."Dommen"

Til INO

Oslo.

Bes returnert til Anders Nyberg 4772 Hæstadsvingen
etter evt. bruk.

I Benidorm, Spania februar 1976.

Til våre barnebarn.

Vi blir gamle, derfor har mor og jeg satt oss fore å skrive ned hva som virkelig hendte og hva vi opplevde før og under den annen verdenskrig-en personlig og forsviddt lokal krigshistorie, som i mangt vil bryte totalt med den historieuundervisning som nå blir servert i skolene.

Det heter at Seierherren skriver historie og dette er blitt gjort etter siste verdenskrig med fortellser, halve sannheter, direkte løgn og (etter overlagene Scharffenberg i "Aktstykker til okkupasjonens forhistorie") "bevist historieforfalskning".

I et nøtteskall: Regjeringene før krigen ødela vårt fo røvar, førte en unntal politikk overfor Tyskland (utenriksminister Koht: "Vi må komme med på rette sida"). England provoserte det tyske angrepet på Norge ved det første nøytralitetsbruddet- "Saltmark"-affæren i Jössingfjord- og det andre ved mineutleggingen i Ustadvika 8. april. Etter noen døgn i fullstendig forvirring (se Björn Björnsson "Det utrolige døgn") rømte kongen og regjeringen Nygårdsvold feigt fra ansvaret og satt forholdsvis tryggt i England. Derfra førte de en voldsom hets- og løgnkampanje mot Quisling og Nasjonal Samling som gjorde sitt beste for å bøte på ulykken. Etter Tysklands nederlag vendte de hjem som "seierherre" og satte seg til dom over "landssvikernes"-en utenkelig frekkhet, men gjort mulig ved den rene fanatisme som var oppagitert i folket gjennom radioen fra England, med løgn og rykter. Presteskapets "hyrdebrev" opplest i kirkene var ikke minst oppvissende, religiøs fanatisme er alltid nyttig.

Vi skriver dette for at ingen av våre etterkommere skal behøve å tro at deres foreldre eller besteforeldre har vært landssvikere-det styggeste ordet som noen gang er oppfunnet.

I 1922 og 23 var jeg jordbruksstudent i Tyskland. Landet hadde tapt krigen, og et veldig økonomisk sammenbrudd og samtidig et moralsk forfall var satt innførsellestraktaten av 1918 hadde lagt utålelige byrden på landet, arbeidsløshet og inflasjon herjet (før jeg reiste hjem sommeren 1923 var jeg milliardær i tyske mark), men Demokratiet feiret triumfer med bortimot 50 politiske partier!

Da Hitler i 1923 ble satt i fengsel i Landsberg (hvor han skrev "Mein Kampf") var han, i hvert fall for de fleste ordmenn, helt ukjent. Etter hans maktøvertakelse i 1933 gjorde han slutt på arbeidsløsheten ved å sette igang store offentlige arbeider-bl.a. Autobahnanleggene- og hans nye økonomiske system med "clearing" (byttehandel) gjorde det mulig å gjenreise tysk økonomi. (Men dermed fravek han også gullstandardsystemet og brakte finansverdenen i opprør!). Han bekjempet umoralen (Ole Hallerby i 1930-årene: Vi skal takke Gud for Hitler!) og gjenreiste idealismen i det tyske folk.

I Norge fortsatte kampen mot forsvaret. Binar Gerhardsen agiterte på ekserserplassene med "det brukne gevær" på jakteoppslaget og avrustningen fort-

11

satte trass i advarende røster fra ansvarelsbevisste nasjonale krefter. Leidanger en frivillig forsvarsorganisasjon-ble dannet, likeså frivillig arbeidstjeneste. Fædrelandslaget ble stiftet av Fridtjof Hansen og statsministeren fra 1905, Ole Michelsen og Vidkun Quisling sto fram med Nasjonal Samling. Alt dette ble heftet i bekjempet av de venstresradikale.

I 1930-ene var jeg medlem av Fædrelandslaget og ble til og med oppstilt som stortingskandidat for Aust-Agder-sjølvsagt et slag i luften. "Det brukne gjev" var som sagt symbolet for de krefter som motarbeidet "militarismen" og forsvar. Vi motarbeidet dette så langt som mulig, forøvrig på linje med Nasjonal Samling, men uten direkte samarbeid. Resultatet ble likevel at Norge lå maktesløst og var beredt på da invasjonen kom.

Krigen brøt ut 29. august 1939 med krigserklæring fra England og Frankrike til Tyskland. Tyskland hadde da gått til angrep på Polen, som ble overrent i løpet av få dager. (Tyskland og Russland som i slutten av august 1939 hadde inngått et angrepspakt, elte nå Polen mellom seg i olens sjette deling.) Versaillesstratens etablering av "den tyske korridor" gjennom det tidligere tyske Østpreussen til Østersjøen, hadde vært en stadig kilde til strid, og polske overgrep mot den tyske folkegruppa i Polen var nok en vesentlig årsak til angrepet. Før krigserklæringen hadde ellers Tyskland besatt gammelt tysk land i Sudetene, Østerrike hadde frivillig gått til "anschluss" med Tyskland, Saar distriktet likeså. Tyskland ble etter hvert mektig og dette kunne ikke tillates.... (es i historien om Münchenavtalen)

Utover høsten 1939 var det ingen krigshandlinger. Det er påstått at de pågikk "Telefonkrigen": vis Tyskland gikk med på å gjennomføre gullstandarden (med gullet som verdimåler) kunne der slutes fred. Dette emnet er ellers fortsatt tabu i vårt kapitalistiske samfunn og blir aldri berørt.. ..

Sjølvsagt fortsatte krigsforberedelsene og nå lærnet krigen seg vårt land. Stortinget hadde høytidelig erklært Norge nøytralt, men regeringen ygdde seg og landet såvisst ikke nøytralt. Utenriksminister Halvdan Koht sa riktignok i radioen at "vestmaktene gjør alt for å dra oss inn i krigen;" men siden: "Vi må sjå å koma med på rette sida" som sjølvsagt ble notert av tyske rne. (Les de ca. 50 første sidene av Jørgen enbergs bok "Akrastykker til okkupasjonens forstørrelse" der han bestrider "tyskernes djevelske og eskyld" i besettelsen av Norge, tyskerne ble provosert til angrepet av vestmaktene. Sch. ble ellers tilbudt areal løn av krigens seire herre, men avslø, han ville stå fritt.)

"Altmark"-afferen den 1. februar 1940 var en tydelig bevis på mangelen på totalt et. yske krigsskikk alle tatt tilfange ca. 300 handelsmarinere, satt de ombord i lasteskipet "Altmark" som skulle bringe dem gjennom det norske nøytralitetsfarvann langs norskekysten til Tyskland. Skipet ble forfulgt av engelske marine artiller og søkte seg inn i Jøssingfjorden. Den engelske jagron "Cossack" fulgte etter, bordet lastebiten og befri de fangene. Dette var et klart engelsk alitetsbrudd, men ble etter ordre fra høyeste hold ikke av erget. o norske torpedobatter som hadde eskortert "Altmark" fulgte med inn i fjorden, men ikke om ikke å skyte. en norske regjering protesterte og Churchill inrømmet

nisk "nøytralitetsbrudd."

eksisterte/

Det var nå helt klart for tyskerne, at norsk nøytralitet ikke, og i hvert fall nå begynte de å forberede besettelsen av Norge ("Veserübung"). P.g. av malmtransporten fra Narvik gjennom norsk farvann til Tyskland, var norsk nøytralitet-eventuelt tysk besettelse av Norge- tvingende nødvendig om Tyskland skulle ha noen mulighet for å vinne krigen. Nå på våren 1940 fryktet særlig Frankrike et tysk angrep og var sammen med England interessert i å utvide krigen og frontlinjene, mens Tyskland hadde absolutt interesse av norsk nøytralitet.

1. februar 1940 gikk Tyskland til angrep på Finland og i løpet av 14 dager var den såkalte Mannerheimlinje gjennombrutt tross finnenes heltmodige kamp. Mannerheim bad England og Frankrike om hjelp. Disse arbeidet energisk for å få sende tropper og materiell over Narvik og Norge-Sverige til Finland "for å kommandere til hjelp". Takket være Sveriges protest ble dette ikke akseptert, dette hadde jo ha ført til øyeblikkelig tysk intervensjon p.g. av avstengningen av malmtransporten (En kan jo også tenke seg at dette kunne ha ført til krig mellom Tyskland og Tyskland på den ene siden og Frankrike og England på den annen og det hadde vel vært slutten for vestmaktene-Amerika kom senere med.) Ellers måtte Finnene kapitulere 12. mars tross deres heltmodige strid, men kom igjen siden....

Krigen nærmet seg stadig Norge. Schaffenberg nevner i "Aktstykker"-hva han har funnet i dokumenter fra regerings- og presidentskapsforhandlinger og etterlyser mange som er "bortkommet". Overalt merker en rædsheten og den påfallende mangel på handling, som for alvor viser resultatene den 9. april. Det går tydelig fram at regjeringen må ha avtalt spill med vestmaktene om deres besettelse av Norge.

Om kvelden søndag 7. april ble det meldt i radioen at en tysk forsyningsflåte var på vei nordover gjennom Kattegatt. Krigsskip var ikke nevnt-de kom vel senere i ly av mørket. (Les nå i Fil.org.sjef Olav Langlands bok "Dømmer ikke"-utkommet 1946- der han stiller opp i kronologisk orden hva som hendte og særskilt hva som ikke hendte i regjeringen og militærstaben. Ja også for dere "Det utrøilige Jøgn" av Bjørn Bjørnsen, utkommet 1977.)

Lørdag 8. april var det tett tåke. I 11-tida om formiddagen hørte vi et brøt fra sjøen og et er hva ridtjof Covertsen forteller var det et varselsk fra den polske u-båten (unnsluppet ved besettelsen av landet høsten 1939) som ga mannskapet på "Rio de Janeiro" en halv times frist for å gå i båtene. Imidlertid ble det der et norsk fly til og kretset omkring. Dette gjorde at u-båten sendte med en gang torpedoer som etter silende traff i ammunisjonslageret og sprengte båten totalt. Ironisk var det samme flyet som kom inn over Vedeheia og slapp noe ned, festet til en stein. Dette var nok en melding om torpederingen og ammunisjonshjelp fra folk. "Agder II" som nettopp passerte Brønnøysund gikk ut, likeså "Hindebø" fra Lekkerøya. Den siste var så tidlig framme at en stålbjelke fra eksplosjonen feide innover dekket og rev med seg skanseledningen. Den fikk likevel med seg endel mennesker i live inn til Lillesand, det samme var tilfelle med "Agder II" mens en norsk torpedobåt mest forsket opp lik som den gikk inn med til Kr.sand. Else og Warkjell var på middelskolen i Lillesand og fortalte at de

hadde sett tyskere i uniform komme iland. "De både gråt og lo," sa Else, de var vel i en sjokktilstand. Fridtjof G. mener at alle som lå i sjøen etter eksplosjonen var døde. Jeg vet ikke om, at noen som var ute i småbåter berget levende mennesker, men derimot forsøkte de å berge vrakgods. Et par berget et bensinfat tillands, men en annen som hadde 2 bensinfat og ei tønne rom på slep, måtte kutte, slepet var for tungt og bensinen truet med å ta slutt. "Tosken, han kunne jo bare ha tappet av fatet på slep," sa Fridtjof.

Tåka lå tykk hele dagen 8. april. Om kvelden sa jeg til de andre: "Når tåkka letter og det gryr av dag imorra, bryter det ganske sikkert løs i Kristiansand."

Det slo til, men mens jeg hadde ventet at tyskerne og engelskmennene skulle ha slått om det viktige punktet Kristiansand, var det Odderøya under min gamle sjef oberstløytnant Fosby som skjøt, og det så effektivt, at tyskerne to ganger måtte ta kelegge seg og trekke seg ut og holdt festningen til utpå formiddagen, lengre enn noen annen festningskommandant i Norge (Hegra Untatt). Da brukte tyskerne den gamle krigslisten å gå inn under ^{et tysk flagg} ~~falsk~~ flagg, det franske, de hadde nemlig oppnådd ordren, sent i klart språk, om at det ikke skulle skytes på engelske og franske skip. Tyskerne gikk dermed inn Vestergapet og kunne ta festningen fra landsiden. (Oberstløytnant Fosby ble senere medlem av Nasjonal Samling. Han ble syk av kreft og ble ikke trukket for "retten" etter krigen. Uligens hadde han i så fall hatt noe av hvert å si "den ærede rett" om bl.a. den norske "nøytralitet". I "Det utørlige døgnet" gir ellers Bj. Bjørnsen et eselspark til Fosby, riktignok uten å nevne medlemskap i N.S.: Festningen ble holdt lengst, men utpå dagen ble den overgitt av Fosby med alt skyts intakt. Kristian Buene som var på Odderøya fortalte, at Fosbys ordre var å skyte på alt innenfor 6000 m.)

I Kr.sand ble noen få mennesker drept og endel materielle skader ble anrettet, bl.a. ble kirketårnet skutt ned. Det var da Kjutta bemerket, at "Nå må mündihedene gribe inn."

Landet var nå besatt uten noen inngripen fra engelsk eller fransk side. Det er blitt hevdet at engeske flåtestyrker gikk ut fra Skottland med Norge som mål, men ble møtt av overmektige tyske flystyrker og bletvunget tilbake. Hvis det hadde vært noe kappløp, så innså i hvert fall de allierte at de hadde tapt. Nest sannsynlig er det at en nå var tilfreds- Norge var lagt ut som åte og tyskerne hadde nødtvungent bitt på. Churchill talte åpent i det engelske underhus om angrep på Norge "som vi har provosert!"

På Vedeheia rømte kystvakten, som besto av Justøyfolk tidlig på dagen 9. april. Etter noen dager rykket 4-5 tyskere inn der oppe. En av dem, en ostprösser, kom ned til oss i et erend. Jeg viste han oppover kjøkkentrappa, men han ville at jeg skulle gå først. Han var bevegnet, men opptratte høflig og korrekt.

10. april fikk jeg Adolf Emil Tønnesen med til Kr.sand med lastebilen for å hente kraftfor fra Agder Kjøpelag. Da evakuerte folk framdeles ut av byen, og vi hørte en tysk vaktpost forsikre at de trøstig kunne bli. Til oss på Nyberg -og hos mor på "Lille Nyberg" kom familiene til Tomas og Nils, Tordis med sine og Aksel Hansen som hadde skadet en fot. Nils og Tomas ble på post på henh. vis

V
Kristiansands komm. gårdsbruk og og sykehus; gårdsbruk.

Alt stoppet opp. Alle gikk og drev og snakket om at nå måtte da tyskerne snart bli kastet på vannet av engelskmenn og franskmenn. Regjeringen kjempet seg stadig nordover, og norske tropper var i kamp i Narvik-området, hvor engelske og franske tropper deltok og for en tid drev tyskerne tilbake. Tilslutt og uten forutgående varsel til de norske troppestyrkene ble de fremmede styrkene trukket tilbake ut av landet og den totale kapitulasjon var et faktum 10. juni 1940.

Nettopp dette så smått om "total kapitulasjon" eller delvis sådan, kom til å bli et svakt punkt under "retts"-oppgjøret etter krigen. Åtalemyndighetene som var oppsatt på å få ca. 90 000 nordmenn - d.v.s. alle statsmedlemmer - dømt som landsvikere under den påstand at krigen fortvilet, påstod at kapitulasjonen var bare delvis, en kapitulasjonsavtalen i både norsk og tysk tekst uttrykkelig sier: "Samtlige norske hærstyrker" skal legge ned våpnene for krigens varighet.

Så flyktet regjeringen og kongefamilien til England. Det har lenge vært kjent at kronprins Olav ville bli i sitt land, men i "Teierherrenes justis" av Alf Wieseener blir det hevdet av en personlig venn av kongehuset, Johan Anker, at kongen også ville bli, men ga etter for hardt engelsk press.

I Danmark, som ble besatt samtidig med Norge var det heller ikke blitt mobilisert og det hevdtes bestemt at dette var etter avtale mellom tyske og danske myndigheter. Men i motsetning til Norge ble kongen i landet og feiret sin fødselsdag med stor stas, husker jeg.

I Norge ble det etter at tyskerne var gått i land vedtatt såkalt "stille mobilisering" d.v.s. innkalling pr. post med frammøte torsdag 11. april. Dette er alt sammen så eventyrlig at dere nå studere litteraturen om dette, f.eks. bl.a. "Dømmer ikke", "Det utrolige døgn" og ikke minst engelskmannen Ralph Hewins "Quisling, profet uten ære", som kanskje gir den mest uttømmende beretning om det som skjedde.

I våren 1940 gikk så tyskerne til angrep på Frankrike, Belgia og Holland som ble overrent på kort tid. Franskmennene hadde forskanset seg bak Maginot-linjen, som ulykkeligvis vendte alt skyts østover. Tyskerne gjorde "en omgående omvæltelse" og ombret den fra baksiden!

Nå var det at Hitlers mest betrodde mann Rudolf Hess flyktet til England - om på eget initiativ eller samråd med Hitler er visstnok ikke avklart - for å få tinget om fred med England. Han ble fengslet i England, utlerert til Tyskland etter krigen, dømt ved Nürnberg-domstolen til livsvarig fengsel og sitter endda idag - 1978 - som fange i Spandau-fengselet i Berlin.

Det gir en noe å tenke på når krigsforbrytere som fantes ut på den ene tapende siden. Likevel at det ikke nyttar å herde overfor Nürnberg-domstolen at tyske soldater hadde handlet etter ordre og at krigens lover var blitt skutt om de hadde nektet. De skulle fulgt sin samvittighet! I sin konsekvens skulle dette bety at om krig i framtida ble umuligjort. Kan vi håpe det.....

214

Her hjemme ga en foreløbig opp å vente på engeskmennene og etter evakuering av Narvik-området var der ikke liten skuffelse. Arbeidet kom igang igjen, eksporten til Tysland kunne jo fortsette, og tyskerne med støtte av "gode nordmenn" satte igang et utstrakt samarbeid, selvsagt til nytte for arbeidslivet. Tyskerne satte igang forsvarsarbeider, først og fremst på flyplassene. (Daværende ordfører i Trondheim, senere justisminister Gundersen, satte igang store utbedringsarbeider på Værnes flyplass mens norske tropper endda kjempet i Nord-Norge. Han var svært ivrig under "Retts"-oppgjøret.) På Justøya innstilte innehaveren av bilrute virksomheten da det var mer lønnsomt å kjøre tyskerarbeidere til flyplassen på Lista. Etter krigen hadde vi så mange slags svikere-kultursvikere, sportssvikere o.s.v. Ve mannen routesvikere? I alle fall måtte vi begynne å kjøre melka med best igjen. Og han fikk ikke noen dom-han var ikke med i Nasjonal Samling... ..

Vidkun Quisling

var prestesønn fra Fyresdal i Telemark. Han var meget begavet og en glødende fædreslandsvenn. Han motarbeidet avmilitariseringen på 30-årene og skjønnte klart at Norge ville bli trukket inn i krigen p.g. av sin unøytrale politikk. Han hadde vært Fridtjof Nansens nære medarbeider i Russland under hungersårene etter revolusjonen og ble meget rosende omtalt av Nansen. Han var forsvarsminister i Kolstads bondepartiregering som ved Kolstads død ble overtaget av Jens Hymdseid. Han ble grundig forhatt av sosialistpartiet da han med militærhjelp grep inn i Menstadopprøret som han siden kunne bevise var satt igang etter russiske initiativ og ved hjelp av russiske pengemidler. (Trotsky hadde utsett Grekenland som offer for verdensrevolusjonen, dernest skulle Norge komme.)

Om kvelden 9. april da forvirringen var fullstendig og regjering og kongehus var på flukt, krongjorde så Quisling i radioen sin regjeringsdannelse. I krasse ordelag gikk han til angrep på den flyktende flokk, som han ga eneskylden for det som var hendt. Han dannet nå sin nasjonale regjering og nevnte de menn som skulle sette i denne. At alt var i høyeste grad improvisert viser Bj. Bj. i "Det utrolige dølet" (og Hewins i "Q. Etofet uten ære") der det går fram alle statsrådsemmene-unntatt Viljam Hagelin og Tormod Hustad- var ukjent med ethvert initiativ og til og med uvillige til å delta i noen regjeringsdannelse. Radiotalen vakte både forundring og bestyrtelse, og var kanskje overilet. I hvert fall er det en kjendsgjøring, at andre innflytelsesrike personer var i ferd med å planlegge noe liknende. Den tyske sendemann Bratler reiste til Hamar hvor kongen en tid oppholdt seg for å få istand en ordening som i Danmark, uten at dette lyktes: Kongen og regjeringen skulle vende tilbake og fungere videre.

Nå satte det inn et intetst spill bak kulissene som hadde til resultat at Quisling trakk seg tilbake 15. april og fikk takketale i radioen av høyesterettsjustisarius Pål Berg: "Efter at Nygårdsvold-regjeringen hadde forlatt Oslo var det i landets hovedstad ikke lenger noen representant for den utøvende makt. I denne for folk og land skjebnesvangre tid, har herr Quisling stilt seg til disposisjon i hensikt å bidra sitt til å unngå blodsutgydelse i de okkuperte distrikter og til at ro og orden skulle opprettholdes. Ved å tre tilbake har han på

VII

nytt vist sin ansvarfølelse og sitt fedrelandssinn. Jeg takker derfor her Quisling for hans erklæring ved hvilken den av Høyesterett etablerte ordning er blitt gjort mulig? Hewins bemerkning til dette: "I lys av den (Bergs erklæring) er det vanskelig å forstå hvorledes han senere kunne beskyldes Quisling for høyforræderi?"

Nye forsøk ble gjort for å få kongen tilbake, men han kom med sitt "Kongelig nei" som er blitt meget berømt. Som om det skulle være noen sak å si nei og så rømme unnav! Det har mangen guttunge gjort....

Et Administrasjonsråd ble nå dannet med fylkesmann Christensen (medlem av Fedrelandslaget) ble nå dannet. Mens Quisling av all makt hadde hevdet norske

interesser overfor tyskerne, ble det nye styret helt under tysk kontroll. Arbeide på flyplasser og befestningsanlegg ble intensivert. Krigen i Norge var slutt 10. juni og kongen og regjeringen var rømt til England på krysseren "Devonshire".

Tyskerne fant snart ut at Adm.rådet ikke svarte til deres forventninger

Joseph Terboven fra Essen ble innsatt som "Reichskommissar für die besetzten norwegischen Gebiete". Han ble med sitt ønske om å regjere i Norge en ond ånd, i minnet for Quisling da han senere overtok. Utover sommeren og høsten ble stillingen for Adm.rådet uholdbar og et riksråd ble opprettet med bare et eneste N.S.-medlem - den unge Axel Stang. Terbovens maktkamp fortsatte, og hans angrep på biskop Berggrav i radioen var en direkte provokasjon til kirken. Jeg hørte på, og visste med en gang at nå hadde han sluppet mektige krefter løs. Dette utløste "Kirkestriden" som var en veldig støtte for emigrantregjeringen i London. Det ga nytt stoff til den hatefulle agitasjonen fra London, som ble utnyttet til det ytterste. Ryktmakere i Norge stod heller ikke tilbake. Allerede de første krigsdagene gikk der rykter om voldtatte kvinner i lange Mosseveien og i Dronningparken. Ryktene savnet ethvert grunnlag - den tyske disiplin var jernhard (og ble dermed kalt "kadaverdisiplin") og mulige utskjelms ble strengt straffet. Propagandaen fra London fortsatte til krigens slutt, med oppfordring til sabotasje, dannelsen av illegale organisasjoner (Milorg.), spredning av flygeblad med de utroligste løgner, som ble slukt rått av menigmann. Etter at krigslykken hadde vendt seg etter Amerikas inntreden i krigen og tyskernes nederlag i Nord-Afrika og ved Stalingrad ble man særlig dristige. Saken var nemlig at nordmenn for en stor del "satt på gjerdet" ferdige til å hoppe ned på "rette" seierherrens side.

Arbeidet med å verve medlemmer til Nasjonal Samling ble drevet intenst i Tyskland seiret til å begynne med på alle fronter og da Terboven i en ny tale sa, at "veien til frihet og selvstendighet går gjennom Nasjonal Samling" fant jeg det som god nordmann som en plikt å melde meg inn. Noenlunde samtidig og uten noen avtale oss imellem, meldte Olav Skalle, Nils Unander og Kristian Børne seg inn, uten noe anelse om at dette skulle bli Ålandssvik! Og dette gjaldt for de titusener som nå sluttet seg til, folk som var ulykkelige over den tapte frihet og forbitret over dem som hadde ansvaret. At det fantes folk som gikk inn for personlig vinnings skyld er desverre et faktum, men de var et avgjort mindretall. En masse kunstere, vitenskapsmenn, professorer, leger, lærere, folk av alle yrker

VIII

ker, ikke minst bønder, sluttet seg til. Medlems-tallet var på det høyeste ca. 90 000 og dette motsvarte nok så nøyaktig antall dømte "landssvikere" idet medlemskap alene var fellede----

Nasjonal Samlings program forutsatte førerprinsippet og ansvarsprinsippet. Ministerpresidenten hadde avgjørelsen i regjeringen, men statsradene hadde rett og plikt til å kreve sin evnt. avvikende mening protokollført. Samme prinsipp gjaldt i fylkesadministrasjonen der fylkesmannen hadde avgjørelsen og ansvaret, og i kommunen ved ordføreren. Mensikten var at ansvaret ikke skulle ligge på alle og ingen-ikke "pulveriseres".

I partiet ble der oppnevnt fylkesførere for fylket, kretsførere for kretsene (i fylket) og lagførere i kommunene. Dette var altså den pålitelige ledelse. Den faglige ledelse fikk sine ledere. (Mot slutten av krigen ble jeg oppnevnt til bondeleder for både Aust-og Vest-Agder (tanken om sammenslåing av fylkene var sterkt framme også da) med program og arbeidsinstrukser. Der var da selvsagt en muligheter for noensomhelst innsats.

Endel av ordførerne i Aust-Agder og fylkene ellers hadde ingen innven- mot å fortsette i sine stillinger og møtte på fylkestinget i 1941. Om ordf. Emil Holte i V. Moland vegret seg, vet jeg ikke, men en dag på høsten 1940 ringte krets- føreren, tannlege Limann, og spurte om jeg var villig til å bli oppnevnt til ord- fører. "Nei, absolutt ikke," svarte jeg. "Men hvis det er et fait accompli (fullbyr- det kjennsgjerning)" sa han. De hadde visstnok i samråd med Holte og muligens andre tilrådd meg, og dermed meldt fra til fylket at saken var ordnet. Dermed ble jeg høyttidelig oppnevnt av fylkesmannen Jonas Pedersen som ikke var N.S-mann, men presiderte på fylkestinget i 1941 og tok alle avgjørelser. I en sak, som vi kommer tilbake til, mot min stemme og protokolltilførsel.

Ellers mener jeg at utskiftninger med partimedlemmer ofte var uheldig og i hvert fall i den første tid unødvendig. Fylkesmann Pedersen ble f.eks. skiftet som hans ettermann kom en ingeniør fra Raufoss som ikke var stillingen vokse i hvert fall ikke som menneske og diplomat.

Jeg måtte så dra med traktor og tilhenger til Emil Holte og hente arkiv- skap og protokoller, det var ikke så svært mye som hørte til "embedet" den gang. T. Holte sa jeg, at jeg håpte å kunne bringe sakene tilbake om kort tid, krigen ville snart ta slutt og den gamle ordningen fortsette. Det skulle gå anderledes..

Våren 1941 hadde tyskerne sett ut Maureviga som et høvelig "Stützpunkt" i befestningsanleggene langs kysten. Stedet var vel det høyeste og lå lengst ~~at~~ til havet. Protest var til ingen nytte, men tyskerne var alltid høflige og korrek- te. "Jeg er bare utførende organ og kan ikke gjøre noe fra eller til," sa en kap- som jeg engang beklagte meg til. Bunkers ble sprengt ut og barakker ble etterhve- bygget. Til å begynne med lå soldatene på Kringsjø og bøhuset og Johan Kristian- sen som var formann i bedehusstyret sa: Rett skal være rett-der ^{er} ikke et eneste spigghåll ~~å~~ etter dei i veggene".

Annerledes oppførte norske arbeidere seg, da disse ble innlogert i bedehus- et. De griset til og når det gjaldt melkerampen ved kapellet måtte en passe på å

III

komme akkurat til tiden da bilen kom, ellers ble melka drukket opp. Engang tok en kannel og drakk melk av spannet like for Øynene på meg.

Det gikk også ut over jorda. Ca. 30 m. n. vest for "Pölen" ble satt opp en seilid parti tvers over veien, og på begge sider- fra og med Nybrottet til og med Kalvehaven- ble der satt opp en dobbel rekke av "spanske ryttere" (piggrådbukker) og midelagt med både store panserminer og de små tråminene. En sau kom engang inn på feltet og fikk hele innvollene revet ut, kjøttet var noenlunde uskadd og ble et t av soldatene. Jeg fikk en erstatning. Ellers ble minefeltet etter krigen omhyggelig rensket av pionersoldater, det var kartlagt med tydelige fastmerker. Ellers var tyskerne hensynsfulle når det gjalt jorda. Vi dyrket gulrøtter i 1 Ma. sviga og tyskerne tok aldri noe fra åkrene. Da var de norske tyskerarbeiderne langt verre- de var ikke under den jernharde tyske disiplinen, men kunne trenge

Vi leidde jorda til Joh. Kristiansen på Stuthei og Sevr. Svensens, Magg ^{det} Christensen og Arnebergs jord på Mabbø og drev så intensivt som mulig. Heldigvis hadde vi ruket nye kunstgjødsel før, slik at kvoten på ble forholdsvis høy mkr. (Under "tettasaken" kunne jeg dokumentere hva som var kjølt og solgt gjennom forsyningsmyndighetene og at vi ikke hadde drevet svarthandel som ellers var en form for patriotisme, trass i at bare rikfolk kunne betale de høye prisene. En gang vil de da gjeng arbeidere i Maubeviga gjøre en svarthandel. Jeg mente, at det var absolutt det beste for dem at der ikke ble drevet svarthandel. Dere har jo hverken tid eller penger til å dra på svarthandel med," mente jeg. Det ble ellers sagt at om der ikke kom melk fra Nyberg kun seieriet i Lillesand stenge-selvsagt en overdrivelse, men svarthandelen florerde.

Under krigen hadde vi tre havisvintre etter hverandre, noe som ikke var nok av meteorologene før. Den siste og verste var vinteren 1941-42. Da lå det på skruis i et par meters høyde i Maubeviga bortimot midten av april. Utrolig nok greidde tyskerne å få fram forsyninger både til sine egne tropper og til norske sivilbefolkningen. Ved krigsutbruddet hadde vi nemlig forsyninger for et år, siden var det tyskerne vi måtte stole på. Selvfølgelig hadde vi fisk å bytte å bytte med, men sukker og brødmel og endel kraftfor, bl.a. durra fikk vi inn.

Samme vinteren lå våre frontkjempere sammen med de tyske soldatene og led utkrivelig vondt og hadde store tap. Av de ca. 8000 frontkjemperne falt ca. 1000, kjeske karer som kjempet for Norge mot den kommunistiske fare.

Jeg måtte reise til Arendal på fylkestinget trass i at vannet frøs og måtte kjøres til folk og dyr, tilslutt helt fra Østerøykilen av Torkjell og Lille. Nor måtte reise til Arendal for operasjon og ble vel mottatt av overlege Roscher. Jeg var allerede opnevnt til formann i sykehusstyret og samarbeidet med overlegen var godt.

Til fylkestinget var der kommet melding om at lønnen til ordførerne skulle (kunne?) heves betraktelig- for V. Moland fra 400.- + fri tele fon til kr. 1200.- + fri telefon. Jeg fant dette uklokt og protesterte som den eneste i tinget mot forhøyelsen og fikk min protest protokollert. Det ble adskillig røre, det ble hevdet at ordførerne nå hadde adskillig større ansvar. Ja, men ikke direkte økonomisk ansvar, hevdet jeg. Fylkesmannen vedtok så, mot min stemme, forhøyelsen

X

av ordførerlønningen. Etter 2 år ba jeg meg fri for vervet og min etterfølger, Nils Unander hevet kr. 12000 - det samme. Gjorde Emil Holte som overtok igjen, han gapte over "Wazilønna" med god appetitt. (Vi kom er tilbake til dette under "Retts-saken"). Jeg var ordfører i en tid da allslags vrieri ble betraktet som patriotisme - alt skulle stoppe opp. I min tid var det ellers ikke vanskelig å få folk til styrever og råd i kommunen, også utenom N.S.

Det var et arbeidspress uten like. For å holde meg a jour i ordførerjobben måtte jeg arbeide hver lørdag og ofte måtte jeg stå opp grytidlig for å få unnåv sakene. Gårdsdrifta skulle jo gå på høyre, og ettersom hvert ble jeg pålagt mange verv i fylkesadministrasjonen - medlem av fylkesutvalget, formann i jordbraksrenes ankenemnd, formann i sjukehusstyret, medlem av styret for Landbrukskolen, osv. Jeg mislikte det hele og hevdet ofte, at jeg var bonde og ikke politiker, og fikk som nevnt avløsning etter 2 år. Jeg måtte ellers fortsette som medlem av herredstinget, overta jobben som jordstyreformann og ble lagfører i N.S.

Under krigen samarbeidet industrien med tyskerne og uten protester. Nordmenn fra England gikk de av og til "raids" og ødela fabrikker og anlegg. Det var jo uten noensomhelst betydning for krigens utfall, og ga tyskerne rett til represalier - etter folksretten - noe som bare økte uhyggen.

På de tyske befestningsanleggene gikk hele tida for fullt, arbeidsformidlingen kunne skrive ut folk, en det var all tid nokk frivillige. Vi hadde et eksempel: En kar fra Øya hadde visstnok hørt i radio, at det skulle ikke bli så bra for tyskerarbeiderne etter krigen. Han kom til meg og ville ha arbeid på gården. "Ja, ingenting er enklere enn det," sa jeg. "Jeg" held bare fra til arbeidsformidlingen og kom hit. Folk ble nemlig oppfordret til innsats i jordbruk og fiske for å hjelpe på matforsyningen. Jo, han kom, men etter 2-3 uker dro han tilbake til Maureviga. Løna var den samme, men arbeidet var trulig lettere der og "Stemmen fra London" muligens mildere stemt. Min fetter Martin vandret trofast til Maureviga hver dag. "Du som er fisker burde da heller fiske og skaffe mat til folk," sa jeg. "Å skafte da ein ting, Anders, de e bare ein ting e bøyer me for, å de e pengene," sa Martin. Jeg tenkte: Av barn og umyndiges munn skal en høre sannheten.

Landet vårt hadde ved krigsutbruddet forsyninger for ett år, selvforsyning prosent var under 40. Rasjonering ble jo straks innført, men vareknapphet ble det jo snart i.g. av svarthandel. Landbruksminister Brætheim som jeg kjendte fra Tomb herregård i Råde der hans svigerfar, Ole O. Forseth, var eier i 1914 (min bror Nils var forvalter og jeg lærling), traff jeg på et møte i Oslo (som fylkesbondeleder) og for tredje gang på et NS-samle på land i 1956, og stod, at jordbruksproduksjonen aldri hadde vært så høy som under okkupasjonen. "Og dette fikk De 7 år for," sa jeg. Han bare smilte - hadde ingen kommentar.

Av partiet ble vi oppfordret til å verve medlemmer, gå inn i hirden og vise aktivitet på mange vis. Et års tid et er min innmeldelse gikk også alle barna og mor med - uten påtrykk fra min side. (Se "Retts"-saken.)

I.g. av radiopropagandaen fra London gikk tyskerne til det skritt å inn-dra alle radioapparater - unntatt NS-medlemmenes. Vi måtte forplikte oss til ikke

Al

lytte på London. Sjølv sagt ble ikke alle apparater ~~innlevert~~ innlevert, og desto
interessantere ble det å lytte i smug og så fortelle videre. Illegale flygeblad
ble spredd overalt. Erik Myberg (sønn til onkel Nils) ble tatt med et slikt blad,
elt tilfeldig sa hans far, han var nemlig ikke særlig politisk interessert. Han
om i tysk fangeleir og døde av skarlagensfeber. Hans lomueur og ingeniørring ble
endt sammen med hans tøy til foreldrene-uten^{noen} forhandelsmeddelelse.....

Der ble dannet illegale militærorganisasjoner, og i januar 1943 satte
reatasjonene inn ettergvert som de ble opprullet av Geheime Staatspolizei (Ge-
tapo.) Fra Justøya ble Arne Helke, Arne Tveit, Morgan Corneliusen, Sören Hortemo,
ens Hegland og senere Bjarne Johnsen tatt. De ble først sendt til Grini ved Os-
o, senere, tilsynelatende tilfeldig, sendt til fangeleirer i Tyskland, der blant
Arne Helke- som døde dernede- Arne Tveit og Morgan Corneliusen. (Han fikk dysente-
ri og veide bare 35 kg., fortalte han meg siden.) Sören Hortemo arbeidet i gart-
neriet på Grini og Jens Hegland kjørte hester på Kongsvinger- de led ingen nød.
Johnsen svigerfar, Gregers Tjæreström, hadde gjemt engelske våpen på sin gård,
han ble "tatt" og på en eller annen måte ble Bj. Johnsen også innblandet. Han for-
talte meg ellers siden, at, juristen Eckhoff fra Kristiansand som samtidig var på
Grini hadde sagt, at "tyskerne med folkeretten i hånd kunne skutt oss alle sam-
men". Tyskerne beklaget at de hadde måttet besette Norge, etter deres raselære
satte de nordmennene høyt og behandlet dem mer hensynsfullt enn andre- f.eks.
slavene fra Russland og Balkan. I fangeleirene fikk de Røde-Korspakker med mye
godt, men tyskerne p.g. av transportvansker bare av og til fikk sendendes små
private sendinger, f.eks. Puddingpulver som de så kom opp med og bad tynt om litt
melk hos oss. Det hendte vel at det ble innvilget..

Det var ei vond tid. Vi, et mindretall på ca. 90.000 mennesker, ble motarbeidd
etter direktiver fra England, det var patriotisme å lage ~~vanskeligheter~~ vanske-
ligheter. Bensinen ble sjølv sagt rasjonert, og bilene ble påmontert gassgenerato-
store beholdere fyllt med "knott" småkappet ved-som så brant og utviklet
gass. Å sette fyr på en slik knottfabrikk var patriotisme, det hjalp jo ingenting
idet tyskerne tok hva de trengte av "knott" Hvorsomhelst den fantes og den sivile
transport ble skadelidende. Ved grensen Aust-Agder-Telemark ble en jernbanebro
spjått i luften, tyske pionersoldater fyllte hullet med tømmerstokker og i løpet
av etpar dager rullet togene igjen. Etter krigen måtte sjølv sagt nordmenne bygge
alle sprengte broer opp igjen. Alt dette var "nålestikk" som ingen innvirkning hadde
på krigens utfall, men bare økte vanskelighetene og ga tyskerne rett til repressa-
lier, som kunne ramme helt uskyldige mennesker.

I begynnelsen seiret Tyskland på alle fronter, som nevnt før. Japan kom
med i krigen på Tysklands side, og gjorde store erobringer i Østen. England kunne
vente å bli invadert. Så kom 21. juni 1941 det overraskende tyske angrepet på Russ-
land som hadde vært Tysklands forbunds-felle siden høsten 1939. Hitler stolte nem-
lig ikke på russerne, men ventet at de skulle falle ham i ryggen. (22. jan. 1978
forteller Fa'vennen at Bresjnev innrømmer, at ikke-angrepspakten med Hitler var
for å vinne tid til å forberede et angrep)

XII

I Russland vant tyskerne også store seire og rykket fram nesten til Leningrad og Moskva, men så satte general Vinter inn i 1942 på samme måte som mot Napoleon i 1812. Troppene led fryktelig under kulden, men avgjørelsen falt ved Stalingrad i et månedlagt slag, der en masse mennesker falt på begge sider og som endte med at en masse tyskere ble innesluttet. Tikkaketoget var noe i likhet med Napoleons. General Vinter hadde seiert på ny. Men først på nyåret 1945 ble tyskerne drevet helt ut av Russland og nå fulgte russerne etter.

Etter et japansk angrep på den amerikanske flåtebasen Pearl Harbour i Stillehavet, kom me rika med i krigen og da satte bombetoktene og luftkrigen i gang for fullt med tyske byer som mål. Hamburg og andre storbyer ble så å si jevnet med jorden. Dresden som var erklært som åpen by av tyskerne der var i hundretusener av flyktninger fra Østområdene ble bombet med fosforbomber, der oppstod såkalte brannstormer som forbrukte alt surstoff i luften og ofrene ble rett og kallet om de ellers hadde overlevd brann og bomber. Uerstattelige kunstverker og bygninger ble ødelagt.

Italia hadde under Mussolini vært Tysklands allierte. Han ble styrtet allerede i 1943(?) og Tyskland måtte besette Italia for å beskytte sin sørflanke. Likeså ble Grekenland og Jugoslavia besatt og Tyskland var endda en gang i vei med "å seire seg ihjel". Selv i ørkenen i Nord-Afrika raste den såkalte "Ørkenkrig" mellom tyske og engelske tropper der den tyske general Rommel vant store seire, men lå tilsist under for overmakten.

Helt til det siste holdt Hitler tordentaler, Churchill var heller ikke avveien, Stalin sa ikke ett ord over radioen, men han ble storkrigens Seierherre.

En ny krigshending like utenfor.

Søndag 15. oktober 1944 om ettermiddagen hørte vi pludselig flydur. Ca. 30 engelske fly gikk til angrep på en liten tankbåt "Fager Marie" av Bergen, Mørkels rederi. Den var på 1100-1200 tonn og gikk med olje (og bensin?) langs kysten. Den var konvoyert av en tysk forpostbåt som ble senket. Besetningen på ~~utbåten~~ noen og femti mann gikk på sjøen med redningsvester på, men ble beskyttet av engelskmennene. Omlag halvparten kom iland i Brekkestø, mer eller mindre såret og ble virkelig hjulpet på beste måte av Brekkestøfolk. (Tyskerne delte ut brennevin etterpå - de mente nok at det ^{var det} gjevesse en kunne gi en nordmann.) Siden ble de sårete fraktet til Måreviga hvor de fikk førstehjelp i sanitet-brakka før de ble sendt videre til sjukehus. (Sommeren 1977 kom en såret fra dengang og ville finne igjen en dame som han bare husket stemmen på, han var den gang temmelig blindet. Vi kunne ikke i farten finne noen som kunne stemme, men på siden, etter at tyskeren var reist, til at det måtte være Sigrid Knudsen som da i inn sårede i sitt pensjonat. Da var det desverre ikke lenger mulig å få kontakt takt). Tankbåten ble skutt i brand, den hadde norsk skipsbesetning og tysk kanonbetjening og disse skjöt etter flyene til det siste. Det samme gjorde luftvern-skytset i Måreviga, men intet fly ble med sikkerhet skutt ned. Vi gikk opp på Trøehøia for å se på dramaet, der var også Marie Mannfallmyra fra Bergen. Nå går der nokk mange tyskere jublet hun. "Ja, bare der ikke går mange norske også," mente

XIII

jeg. Det slo nokk desverre til, det het at en eneste tysker hadde greidd å svømme langt nokk under den brennende olja, mens de andre ble funnet med forbrante hender og hode. Vraket ble stående på Bøkslene og en kunne se blaffene fra oljebrannen i 14 dager etterpå.

Jeg tok initiativet til en søknad om frigivelse av fanger fra Justöya med henvisning til det hjelpearbeidet Brekkestø-folk hadde gjort. Jeg fikk hjelp av den tyske soldaten Willi Weihrauch som vanket hos oss. (Han var meget musikalisk og lærte Else og Jorunn noe pianospill). Han satte opp på perfekt tysk en søknad fra Karl Johannesen, Hans Kristiansen, Olav Vabo, Bjarne Jonassen, Brygve Tønnesen, Randi Rasmussen, Ole Høgstøl/frue, Oluf Nielsen m/frue, Tønnes og Tellef Karlson om frigivelse av Morgan Corneliussen, Hjalmar Govertsen, Jens Hegland, Harald Tønnesen, Arne Helle og Johannes Stenberg. (Jeg ville også tatt med Sören Hortemo, men Mary Hortemo kom og ville ikke ha mannen med. "Hvis saken blir tatt opp og undersøkt påny, kan han bare risikere større straff" sa hun. Jeg ble meget forset, for til denne tid hadde alle hevdet at de var totalt uskyldige. Men sjølv sagt ble Sören ikke tatt med). Jeg underskrev søknaden som privatmann og medlem av NS "Gaubauernleiter" fylkesbondeleder blir jeg også kalt, og overtok det videste ansvar for de ovennevnte, sjølv sagt en ^{illegalt} temmelig stor risiko, idet de rimeligvis ville ha følt seg forpliktet til videre innsats om de var blitt løslatt. Imidlertid var alt blitt temmelig forvirret med tysk tilbaketrekning på alle fronter. Om søknaden i det hele kom fram (gjennom lensmannen i Vestre Moland til det tyske Marinedienststelle) kan en ikke vite. Jens Hegland kom hjem i febr. 1945, Ole Byremo som jeg sendte søknad for, ble frigitt før jul 1943- begge arrestert først i 1943. Jeg sendte også søknad om frigivelse av Lars Engemyr, Knut Myrene, Tingsaker, Edvin Børresen, Lilledrange og Oddvar Øyna, Eikeland. Arne Tveit var mistenkt for fluktforsøk ved arrestasjonen, sammen med skolestyreformannen bevitnet jeg, at mistanken var ubegrunnet.

I "Arkivet" Mappe V-dok. 7 finnes kopi av søknaden om frigivelse (på tysk) av fanger fra Justöy og V. Moland. Se også Mappe V -dok. 7 og 8, det siste instruks fra vaktchefen for Maureviga, Anders Reinholdt Stenberg. Les så øyet blir stort og vått.

Vi strevde med jorda og leverte alle varer til forsyningsmyndighetene. Det ble sagt, at hvis der ikke var kommet melkk fra Nyberg til meieriet, ville det ikke blitt noe til rasjonene til barn, syke og eldre. Vi dyrket gulrøtter, høsten 1944 leverte vi 56 tonn, da hadde vi over 50 skoleunger fra Lillesand og 10 mann fra Arbeidstjenesten til hjelp. Gulrøttene ble kjørt på bil til ei jakt i Brekkestø som førte dem til Arendal. Av forsyningsnemnda fikk vi lov å slakte en sau og mor kokte lapskaus til hele flokken i storgryta i kjelleren. På 2 dager var onna unnagjort. Hver av skoleungene fikk noen kilo røtter med og var "lykkelige". Vinteren 1941-42 var som før nevnt ualmindelig kald. Vi hadde kjelleren full av poteter, for å holde dem fri for frost måtte vi ha åpen ild i ei jerngryte. Det røk og sotet opp gjennom hele huset. På Stuthei dyrket vi kål til Eddikkbryggeriet i Grimstad, rødbeter likeså-til og med maineper ble levert. Dertil ull fra sauene og kjøtt av sau og ku. Grisunger (til maksimalpris

XIV

kr.35.-) og noe flesk.Mot slutten av krigen måtte vi slutte med griseavl p. g. av vanskelighetene med å skaffe for."Husgrisene" var i skuddet i de dager, og mye god fisk ble fort opp på dem....

Norges Bondelag var blitt omdøpt til Norges Bondesamband.En anonym stifter hadde gitt kr.5000.- til Sambandet.Disse skulle gå til 10 bønder med særlig stor produksjon,altså kr.500.- + sølvplakett og diplom. AV en eller annen ble vi foreslått fra Aust-Agder,og en dag kom landbruksminister Fretheims sekretær Anders Kase(fra Rygge) og overrakte stasen.Den henger nå i forstua på ~~Nyberg~~ Nyberg.Pass godt på den,den er nemlig en av de ti som finnes i verden! Arthur Krohn i Kringkastingen gjorde opptak her på gården og jeg"kom i radioen" I "Arkivet" Mappe 5,dok.2 finnes novembernummeret av Norsk Jgrd med bilde av mor og meg^{08/} med tekst i nærmest blomstrende ordelag.

Arbeidene i Maureviga fortsatte helt til kapitulasjonen.Notto Davidsen fra Sandsmyr ble drept ved sprengningsulykke allerede sommeren 1941 i den store keran øverst i leiren,Engesland fra Kalvild fikk ryggen brukt ved Todt-brakka på Steindals myr og døde noen måneder etter.Etter krigen drev miner og sprengladninger iland,to små sønner til Arthur og Ingeborg Govertsen ble drept da de fingret med en liten mine som lå på en holme utenfor Råna.

Ellers var der pussige episoder også.Vinteren 1941-42 var som før nevnt kald.Selmer Oland og Sverdrup Thomassen kjørte sand på steinslådde over heia til Nikkestikka der det ble bygd bunkers av tyskerarbeiderne.Sverdrup kjørte "Kari",hesten til svogeren Jens Hegland.Oland gikk bak slådda si og etterpå kom Kari som var ilsk i uværet og kulda,og hogg tak i bakenden til Oland."Ho beid ikkje,ho togg" sa Selmer.

Tyskerne var i 1944 på ~~retrett~~ retrett på alle fronter.De hadde nå hele verden,unntatt Japan,mot seg og Japan hadde nokk i sin kamp mot USA.Hitler talte om hemmelig våpen og de første av disse-VI og V II(V. står for Vergeltung=Gjengjælse) gjorde store ødeleggelser i England.Det var imidlertid de massive bombetraidene som ble det avgjørende,dertil mangelen på drivstoff til krigsmaskineriet.Nå som i Første verdenskrig var de tyske soldatene alltid overlegne i kamp,men lå nå selvsagt under for overmakten.Fra vest rykket amerikanerne og engelskmennene fram,tyskerne tilbød å opphøre med all motstand på vestfronten for at de-vestmaktstroppehe-kunne rykke forttere fram og beste mest mulig av landet for russerne.Av hensyn til avtaler kunne dette ikke aksepteres og"møtestedet ble på mange steder Elben.

Etter våpen^{8/}standen var nokk tilstadene ubeskrivelige.Jeg fikk hø^{8/} høre endel da jeg etter krigen-i 1952- fikk innreisetil^{8/}Matelse i Øst-Tyskland med Leipziger-Messen som påskudd.Da besøkte jeg godset ~~Gummerow~~ Gummerow der jeg hadde vært lærling i 1922.Det vil føre for langt å fortelle om voldtækt,sult og løshet:.....

7.mai 1945 kapitulerte så Tyskland.Her tillands var spenningen stor-ville de tyske soldatene i "Festung Norwegen" kapitulere?Her var ca. fire hundre tusen tyske tropper som kunne ha ført en langvarig kamp med fryktelige

XV

følger for landet. I boka til Hewin "Quisling--" blir det gjort rede for hendene og forhandlingene om dette temmelig inngående, men resultatet ble heldigvis kapitulasjon.

Og nå, som faren var over myldret heimefronten og "de siste dagers helige" fram. Heimefronten hadde jo foretatt sabotasje-handlinger og snikmord, og sendt meldinger til England, men nå var plutselig alle blitt svære karer. Fangene på Grini ble sluppet fri og ble båret på gullstol på hjemstedene. I Kristiansand var de uheldige, fortalte onkel Nils, den første på gullstol var en kriminell. Der var adskillige av dem og forslaget om å gå i samlet tog 17. mai ble det ikke noe av.

Den første jeg hørte ordet "landssviker" av var min fetter Tomas Thomasen og han hadde vel hørt det i engesk radio. "Du er jo landssviker" sa han og var svært så sikker. Jeg skjønnte faktisk ingenting, men så tordnet radioen løs med meldinger om arrestasjoner og, stadig gjentatt: "Landssvikerne skal få en streng og rettferdig straff". Såvidt jeg husker var 8. mai-kapitulasjonsdagen - en fredag. Lørdag hendte ingenting og søndag kveld var jeg en tur til Maureviga. Jeg møtte Andreas Mæbø på hjemvei med en sekk med kaninhauer og -pels på bagasjebrettet. A.M. var godt kjent i leiren, han hadde pelsdyrgård og gjorde forretninger med teveskinn. Nå hadde tyskerne slaktet sine husdyr og A.M. hadde hentet det siste reveforet. Men på toppen av bagasjebrettet hadde han plantet et norsk barneflagg. Vi hilste og smilte begge to..han på den sikre, trygge siden.....

Så kom morgenen 11. mai. Da kom Anders Reinholdt Stenberg i følge med en politi Övensen fra Grimstad (visstnok sønn av entreprenør Karl Övensen som hadde hatt gode kontrakter med tyskerne i Maureviga) og flere andre troppende opp i 4-5 tida bevestnet med Kragstygler og engelske stenguns og skulle arrestere. Døren var ikke låst, men de slo med geværkolben i døra, så skulle det vel gjøres. Vi tordnet ut og skjønnte jo hva som var på ferde, men jeg ville gjerne ha noe å si før vi dro. "Du har vel ikke rart matlyst idag," sa en av karene. "Jau, hadde allgjort så mye godt og så lite vondt som jeg, var det ikke farlig," var svaret. Så ville jeg ha med arbeidstøy. "Det trengs ikke," sa Anders Reinholdt, våre fanger skal ikke arbeide! Dette, mente jeg, var ille, men han var muligens human og at dette skulle være en fangebehandling. Torkjell, hans skolekamerat ble også tatt med, men han fikk slippe hjem igjen fra Lillesand. Muligens demret det for de "gode" at Torkjell kunne være til nytte i matproduksjonen - den burde ikke lide avbrekk-----

fra lastebilen skulle vi inn på politistasjonen i Lillesand. Der hadde samlet seg en flokk utenfor da vi sammen med andre arrestanter kom fram, jeg la merke til "rutesviker" som nå hadde bruk for å vise seg som "god nordmann". Nå. En annen av samme slag, Odd Knudsen - "Brukskunsten" som også hadde gjort gode forretninger med tyskerne med sin "kunst," gjorde det grundigere. Han røk på meg fra siden og spyttet meg i øret! "Nå kan du ede roer," sa han. Da var der virkelig en behjertnet bak ham som la handa temmelig fast over munnen hans. Hvem det var fikk jeg ikke greie på i tide, men han var trulig ikke tilfreds med "den nasjonale holdning" (et uttrykk vi skulle få høre stadig vekke senere) til "kunstneren". Dette med roene hang slik sammen: Forroer var ikke rasjonert, og tyskerne hadde

XVII.

Vi hadde en virkelig stor dag på Hisøy ute ved Sandvigen fyr. Vi drev med en slags opprydding, men der var også internert endel såkalte "tyskertöser" der, som var såpass godt fort og dermed kresne, så de ikke ville ete stekt makrell som var strödd med Ata skurepulver i stedet for mel. Makrellen var kastet ut, og jeg og åt, det var jo et mirakel at jeg ikke ble sjuk. Kanskje hjalp det at der og fantes makketne knekkebröd i en haug ute, jeg banket makkene ut og åt og åt.

Men dette var et at de ganske få lyspunktene i fangetilværelsen. Vi ble hentet ut og fotografert for forbryteralbumet, fingeravtrykk ble også tatt. En av de første dagene fikk vi besök av en av størrelsene i Heimefronten i brakka. Han kom ut som en riktig lassaron og stank av brennevin. Brakkesjefen fikk oss ut av köyene og kommanderte "Rett!", men mannen var ikke fornöydd. "Nå je kommanderer ett så ska de vere som blässt," sa han. Bak denne størrelsen tittet Gunnar Stephensen fra Brekkestö fram, han var ved politiet i Arendal.

Langsmed brakkeveggene hadde tyskerne aallagt bed for blomster eller muld. De hadde grønnsaker. Nå sto der ny, fin moldstokk som vi forsynte oss av når vi kom ut. Straks ble alt omspadd, vi skulle ikke ha noe utenometing, takk.

En dag var jeg i nærheten av porten da lensmann Guttorm Flöystad dukket opp. Vi hadde vært sammen i Melkesentralen i Årevis og kom i snakk. "Noe av det verste er uvirksomheten," sa jeg. Så kom en av vaktene og skulle ikke ha noe snakk gjennom pigstråden. Han er en venn av meg," sa Flöystad. Det var modig sagt i de dager, han kunne blitt stemplet som "silkefrontmann" i motsetning til "isfronten" der alle "gode nordmenn" skulle höre til.

Ellers begynte tenkende mennesker å reagere. Den avgåtte høyesterettsjustisarius Jon Skeie skrev "Landssikret svingende angrep på rettsoppgjøret. Han skriver at det aldri i Norges historie har forekommet et liknende rettsbrudd. Major Olav Langeland-Mil.org. leder i Oslo ga ut "Dømmer ikke" der han tar et oppgjör med Nygårdsvoldsregjeringens synder og unnløstess. Martha Steinsvik skriver i "Frimodige ytringer" om fangemishandling. Senere kom overlege Johan Charffenberg, som man ville stoppe munnen på med å gi ham æreslönner. Han avslog, ville stå fritt med "Aktstykker til okkupasjonens forhistorie" der han påviser bevisst historieforfalskning. Senere er kommet ut en masse literatur over emnet (Endel finnes i "Arkivet")

I Blödekjær sultet vi videre. Lenge senere, da vi fikk aviser, leste vi med største forundring en beretning av Arnulf Överland fra fangeleiren hans i Tyskland: Han hadde lurt seg fra arbeidet og inn i brakka for å steke seg en ete flesk (fra Röde-Kors-pakke). "Tenk flesk," sa vi.

Sultingen varte en måneds tid. Jeg ble sjuk, det begynte med byller under kneet, det var veldig vöndt og jeg ble operert sent på kvelden av tuberkuloselegen på Egra, Smith, som også var fange. Sidenbröt byllene ut også under armen og jeg ble lagt inn på ei sykestue sammen med en som etter sigende hadde tyfoid. Nå, det gikk godt. Andre ble også sjuke, sannsynligvis p.g. av for lite og dårlig mat. Bortsett fra moldstokk, så vi f.eks. ikke grønnsaker. Muligens innså fengselsmyndighetene at dette gikk for vidt, så, forholde seg bedret seg noe

XVIII.

utover høsten 1945, men da var jeg -i begynnelsen av august-sluppet ut, med melk plikt hos lensmann Svennevig. Fra fengslet fikk jeg korrekt utbetalt fangelønn med kr. 0.50 pr. dag ^{eller noe liknende} og dette satte meg istand til å kjøpe 1 kg. meierismør og et brød som ~~jeg satte i meg~~ jeg satte i meg på gata i Arendal uten hensyn til nysgjerrige. Da jeg kom på vekta heime hadde jeg på de ca. 5 ukene i Blødekjær tatt av meg 15 kg. fra ca. 80 til 65. Jeg hadde begynt i tjenesten som syndebokk. Men magen min hadde visstnok på ~~en~~ en måte hatt godt av sultekuren, nå kunne jeg ete ete og på kort tid var jeg kommet til krefter igjen.

Heime hadde de strevd og holdt alt vedlike, Torkjell var som sagt kommet hjem igjen, Lilla var i søkelyset da hun hadde vært en kort tid i tysk Røde-Korps, eneste som hjelpepleierske, men slapp unnav i første omgang. Ungene hadde kjøpt en gammel Ford og hadde stor moro på Justøyveiene, sjølv sagt uten førerkort.

~~Ellers~~ Ellers var eiendommen og formuen under administrasjon, bankuttak f.eks. var ikke mulig -kontoen var sperret. Jeg lånte kr. 500.- av tante Gunhild for å engagere sakfører Simon Holmesland som min forsvarer. Jeg kjendte ham personlig fra en jordstyresak på Oland i Froland under krigen. Det viste seg nok å være bortkastede penger, samarbeidet mellom oss var heller dårlig og jeg hadde jo vel fått en offentlig oppnevnt "forsvarer" som hadde vært likeså maktesløs som Simon Holmesland. Under en konferanse i Arendal var han ordentlig rystet da ikke var villig til å avsvære Quisling helt og holdent. "Så lenge jeg har fått saken framholdt ^{bare} fra den ene siden, er det ikke mulig", mente jeg. Vi kom også inn i henrettelene og han mente det var en menneskeplikt å nekte å utføre ordren. Jeg var ikke enig, og mente dette var å desavouere selve Vårherre - han gav sitt liv for andre, men det hadde en hensikt, derimot var det hensiktsløst for en soldat å nekte: Han ville etter krigen ^{eller} bli skutt og andre kommandert til å utføre jobben. Under "Retts"saken hadde Holmesland noen glede av meg, men det kommer en en være en/ For å komme tilbake til sultinga i Blødekjær: Angivelig skulle denne sultingen for de norske fangenes sulting på Grini og i Tyskland. Fra Tyskland kom lensmann Svennevig og framføralt politimester Onsrud hjem runde og tykke, like Søren Hortemo fra Grini. Morgan Corneliussen hadde hatt dysenteri og var nede 35 kg, har han fortalt meg siden. Det sto jo om livet ~~for~~ ham, som for mange andre g. av sykdom. Som nevnt under tilfellet Overland fik de norske fangene ganske mange Røde-Korspakker trass i tyskernes transportvansker. De tyske soldatene kom derimot iblandt tilgårds og ba pent om litt melk til sine små puddingpakker så de fikk sendt hjemmefra. I fangeleirene var der forskjellsbehandling av f.eks. slaver og folk fra de nordiske land. Etter tyskernes raselære var de siste av større verdi og fikk bedre behandling. Odd Nansen forteller i sin bok om dette, og nevner det uverdige i, at de norske drev svarthandel med varer fra pakkene med folk f.eks. fra Balkan.

Japan holdt stand mot USA til utpå høsten 1945. Da slapp amerikaner atombomben over Hiroshima og Nagasaki med hundretusener av sivilpersoner pinefullt drept, og mange livsvarig skadet av stråling. Dette kunne vel kalles verdens historiens største ~~krigs~~ krigsforbrytelse, men krigsforbrytene fantes

XIX.

antes bare på den tapende parts side.. ..

Jødernes Sionistorganisasjon, som først av alle hadde erklært Hitler krig, hadde nå makt til å ta en blodig hevn. Den sto uten tvil bak krigsforbryterdomstolen i Nürnberg som dømte tyske generaler til døden ved hengning. Det hjalp ikke at de hevdet å ha handlet etter ordre fra høyeste hold - de skulle handlet etter sin samvittighet! (Tør vi regne med at krig i framtida blir umulig, når enhver soldat ved fronten handler etter sin samvittighet?) Hengingen ble utført av en profesjonell bøddel fra Texas, fortalte norske aviser, han hadde før hengt hesteveteraner! Dødsdommen til en av generalene var meget lang - 15 minutter. Det er følgende referere fra Hewin, side 371: "Som et eksempel på bitterheten kan jeg nevne følgende: Møtet slutten av min audiens hos kong Håkon et år tidligere dristet jeg meg til å spørre: "Og hva vil dere gjøre med Quisling, Sir? Hans majestet svarte uten å nøle: "Vi skal henge ham, ja, vi skal henge ham tre ganger. Jeg antar at jeg så forbauset ut for kongen forklarte: "De forstår, første gangen vil fallemannen ikke åpne seg. Da skal vi si: "Vi beklager så meget, major Quisling, vi blir nødt til å forsøke ¹⁶¹⁵ ~~en~~ senere. Så vil han bli ført tilbake til sin celle. Nestste gang, forstår De, vil tauet ryke. Enda en gang vil vi be om umskyldning og si: "Vi er meget lei for at det te hendte, major Quisling. Vi skal se om vi kan gjøre det bedre neste gang! Så blir han ført tilbake til sin celle. Den tredje gang vil vi være heldigere. Forstår De?" Se også Hewin side 373 om den bestialske henrettelse av "Ragnar Sakanck, professor på Trondheims tekniske Høgskole og radarpioner, kirke- og undervisningsminister og et nobelt menneske, ble henrettet etter henimot 3 års fengsel, tross en petisjon (bønn om benådning) fra 7- 800 prester og profesorer. En eksekusjonsspeleton nektet å utføre oppdraget. En annen var så forferdet at den mislyktes å drepe ham øyeblikkelig. Han lå og vred seg på jorden og ble tilslutt drept med nakkeskudd. "Søknaden om benådning med de mange underskrifter ble avslått av Kongen i statsråd. Kongen skal ha sagt: "Nei, de (nazistene) har sveget mai og mit hos ¹⁶¹⁵ ~~på~~ dansk! "Folkekongen" ble kalt "Håkon den blodige" oas imellen og kan vel få det navn i framtida. Det bemerkes, at sitatene er tatt fra den første norske oversettelsen av Hewins bok. Oversetteren, Hans S. Jakobsenn, ble trukket for retten og satsen til 3 sider ble "styrtet", dvs. står blanke. Desto sikrere kan en være på, at alt det andre er korrekt.

Etter opplysninger som nå i 1978- under debatten om avskaffelse av dødsstraff er kommet fram, ble der etter krigens slutt skutt 24 nordmenn, 8-10 tyskere og etpar andre utlendinger ialt 36 mennesker. Det er noe undelig å høre de iherdige argumentene mot dødsstraffen i hvert fall i fredstid når en iallefall burde huske justismordene som ble begått etter at krigen var slutt.

Allerede de første dagene etter 8. mai kunne avssene fortelle, at våre frontkjemper - som hadde satt liv og helse inn i kampen mot kommunismen - var ¹⁶¹⁵ ~~all~~ hjemfallen til dødsstraff. De tok det varbakkende rolig, det var ualmindelig kjede karer og hadde sett døden i øynene før. Men kanskje regnet de med at dette var for uhyrlig til å være sandt. En av dem, Reidar Håland, ble ~~ellers~~ skutt - hans sak ble ellers prøvesaken for Høyesterett, som med 7 mot 4 stemmer dømte at med-

XX.

lemskap i Nasjonal Samling var straffbart. Dette alene kvalifiserte ikke til døddom, han hadde angivelig andre forbrytelser.

Høyesteretts kjennelse-riktignokk med meget knapt flertall-fastslått at medlemskap alene var fellende, og dette gjorde jo alt enklere. Dertil kom Landssvikanordningen av desember 1944 utarbeidet i London av en regjering i exil uten myndighet etter internasjonal rett (Folkeretten) til å gi lover og uten mulighet til å gjøre disse kjendt på lovlig vis. De stred også mot grunnloven som forbyr love med tilbakevirkende kraft. Jeg ble, som før nevnt målløs da jeg ble fortalt jeg var "Landssviker".

I "retten" forsvarte Quisling sin handlemåte og hva han hadde gjort for å bote på ulykken. Han hadde til dommer Erik Solheim som hadde vært med å utarbeide Landssvikanordningen i London og følgelig skulle vært inhabil. Han satt i rette n giftig som en slange og Quisling ble dømt til døden, og henrettet ved skyting i hænging, som ønsket av Kongen... Les ellers om rettssaken mot Quisling hos min fra s. 376 og utover (Quislings forsvarstale finnes i "Arkivet")

Om den meget omtalte "Elverumsfullmakten" som etter initiativ fra storting spresident C.J. Hambro ble "vedtatt" på flukten nordover i april 1940, bør dere lese Odd Melsom "På nasjonal Uriaspost"; Likeså om den totale kapitulasjonen den 10. juni 1940, som ble hevdet bare var lokal trass i at "Sämtliche Streitkräfte Norwegens" forplikter seg til å nedlegge våpnene for krigens varighet. Se utklipp in extenso av historikeren Sv. Hartmanns angrep på "retts"oppgjøret, Albert Wiesners "Seierherrenes Jystis" og "Aktstykker" av Scharffenberg, alt i "Arkivet"

Hjemme på Justøya gikk livet sin vante gang. Jeg merket ikke noen større motvilje fra folks side. Der var ikke så mange tyskerarbeidere eller "de siste dagers hellige" på øya, dermed var de ikke så sterkt forpliktet til å vise fiendtlighet.

Knut Hamsun ble også tiltalt for "landssvik"-dvs. han hadde vært medlem av NS og hadde også skrevet artikler i pressen under okkupasjonen. Jeg møtte opp til rettssaken i Grimstad og kom merkelig nokk inn i tide før salen ble stengt. Jeg hadde tatt med blokk og blyant for å kunne referere best mulig, en måtte nemlig være forberedt på forvrengte referater fra journalistene, de måtte ta alt opp i verste mening, det forlangte mobben. Der var imidlertid møtt fram så mange utenlandske referenter, at det man leste i avisene etterpå samstemte med Hamsuns egen framstilling i hans bok "På gjengrodde stier" som han ga ut etterpå. I tilfellet Hamsun var overlage Gerhard Langfeldt svært uheldig. Han hadde Hamsun til psykiatrisk undersøkelse og fant ut at han hadde "varig svekkede sjelsevner". Så gikk Hamsun hen og skrev en bok ikke viste tegn på noensomhelst svekkelse. I boka er Hamsun nærmest mildt overbærende, men når han kommer til psykiater Langfeldt, merker en at han er rett og slett sint....

Hamsun ble dømt med fangs og hadde arrest i Grimstad (på Gamlehjemmet i Landvik) og husarrest på Nørholmen. Marie og Arild Hamsun var i arrest i Arendal og sultet som vi andre. Hamsun ble dømt til svære pengebøter i henhold til der kollektive ansvar som var knesatt av Landssvikanordningen. "Dette er jo astronomiske beløp," bemerket han da "dommen" ble opplest. (Se om det kollektive ansvaret hos Hewin på side 375- annet passus og følgende.

XXI.

Så fikk jeg "Stevning til straffesak for Landssvik til foretakelse på Tingsalen i Lillesand fredag 14. desember 1945"

Jeg hadde hørt om andre som skulle "før retten" at de hadde tatt beroligende piller. Det kunne i hvert fall ikke falle meg inn, oh jeg så på Dommer, aktor og "forsvarer" i sine svartekapper som en flokk guttonger som var kommandert ut til steinkasting. Aktor, statsadvokat Falkanger (populært kalt "Falköye" av oss) var ellers nidkjær nokk: Han hadde etter eget sigende vært med å utarbeidet Landssvikanordningen i London og var vel forpliktet til å gjøre grundig arbeid.....

De vankige spørsmål ble besvart av meg. Spørsmålet om yrke besvarte jeg med "Bonde". Dette ble ikke godtatt, bonde var et hedersnavn hos oss nå skulle jeg være gårdbruker (Da Hamsun ble spurt om yrke, sa han Diktet - dette ble rettet til forfatter!)

Mine vita og anklagen mot meg ble så opplest. Dommeren, sorenskriveren spurte så om jeg anså meg skyldig. "Ja," var svaret. Dommeren rykket til, dette hadde han ikke ventet. "Skyldig etter tiltalen, men ikke straffskyldig" sa jeg så. Dette passet bedre med alle de andre anklagedes svar på samme spørsmål, ingen (unntatt de som hadde begått kriminelle forbrytelser) erkjente seg straffskyldige og dette påtrass av aviser og radio oppfordret oss innstendig om å "angre og erkjenne" vår brøde, alt hadde jo blitt så mye enklere da. Nå var vi bare "forherdete og forstokkete!"

Jeg viser nå til Lillesandspostens referat som i det store og hele er korrekt og temmelig objektivt og nøkternt og skal bare supplere enkelte punkter. - Selmer Oland var aktorats vitne. Som ordfører var jeg pålagt av tyskerne å skaffe en hest - dette var før hesteutskrivningenes tid. Jeg gikk til Oland som var endel borte i hestehandel og han var villig til å mønstre med sin hest, som ble godtatt og levert. Avtalen var, at Oland skulle ha kr. 2.- pr. dag for den tiden han var uten hest, men etter et par dager var en ny hest på plass. Godtgjørelsen ble dermed ganske liten og dette likte ikke Oland, og dermed var dette et anklagepunkt. Det ble ellers ikke tatt til følge, men Oland ga seg ikke. Mens jeg var hjemme på "permisjon" fikk jeg henvendelse fra den gjeninnsatte ordfører Holte om anmodning om å greie opp i saken - Oland hadde nemlig brakt den inn for herrestyret. Jeg kjenner ikke til hva som ble resultatet. Ellers var Oland og jeg snarlike gode busser, og jeg spurte ham engang åssen han kunne finne på å vitne mot meg? Jeg ble jo tvungen av Heimefronten, jeg hadde jo arbeidet hele tiden i Maurviga, sa han. I "retten" ble Oland spurt om jeg hadde vært aggressiv. Dette forsto han nokk ikke og det var da han svarte: "Han var både grei og umauli," og da lo både tiltalte, dommere og tilhørere. Jeg hadde ellers moro av å fikse tilhørerne, når jeg så dem inn i øynene, så de vekk-de skjønnte muligens, at de var vitne til en av de mange justisforbrytelsene som ble begått i de dager.

Jeg merket tydelig at jeg hadde sorenskriver Lövlands sympati. Han hadde selv vært medlem av NS-viset nokk siden starten - men hadde meldt seg ut i tide. Da jeg ble spurt om jeg hadde påvirket barna til å gå inn i partiet,

XXII.

svarte jeg, at barna var intelligente og hadde gått inn uten noe påtrykk. "Det tror jeg gjerne," svarte han. Det samme bemerket han, da jeg på spøtsmål om jeg hadde vært ivrig til å hverve medlemmer til NS. svarte benektende-jeg hadde tvertimot motarbeidet opptak av mindreverdige folk: "Jeg ville at NS. skulle være et eliteparti, sa jeg. Jeg kan tenke meg at han med denne støtten ville ergre Falkanger og andre dømmesyke. Det ble ellers fortalt at Lövland, etter et "rettsmøte" møt de mange NS-bønder i Valle i Setesdal, slo protokollen igjen med en oppgitt mine og bemerket at "nå har vi igjen greidd å dømme en uskyldig mann"

Jeg ble spurt om vi hadde hatt personlig omgang med tyskerne. Jeg svarte at i meg et musikalsk mann fra Thüringen hadd~~eg~~gitt døtrene våe noe musikkundervisning og en bondegutt fra Westfalen hadde vært overlykkelig når han fikk være med og stykke i fjøset om søndagsettermiddagene. "Og slik ville jeg ha vært mot både englendere og russere, ifall de hadde oppf~~ø~~rt seg som disse tyskerne absolutt anstendig!" "Legg merke til at i L. postens referat er den siste delen av mitt svar utelatt, det var nå ikke å vente annet. Tyskerne skulle jo være kjeltringer og barbarer. Min "forsvarer" S. Holmesland antydde, at frykten for russerne og kommunismen hadde drevet meg inn i NS. Dertil bemerket jeg: "Dette er jo ikke god latin idag!" (Nå hadde jo russerne "befrikk" Nord-Norge, hvilket hadde tvunget tyskerne til å nytte "deh brente jords taktikk" og brenne store deler av Finnmark for å sinke russernes framrykning-Befolkningen ble evakuert.) Likeså ville Holmesland ha det til, at det var den faglige del av Bondesambandet jeg hadde vært bort i, ikke den politiske "Begge deler" sa jeg. Han ville ha det tik, at jeg hadde slut som ordfør~~er~~ fordi jeg var uenig med partiets program eller liknende. Jeg benektet dette: "Jeg er mer bonde enn politiker," sa jeg. Han forsøkte vitterlig å gjøte litt nytte for de 500.- kronene, men alt var jo nytteløst/alt var fastlagt på forhand. Min Holte var gjeninnsatt som ordfører og var aktorats vitne. Han hadde som ~~er~~ ratet viser ikke mye å si. Jeg kunne jo ha kledd ham ordentlig av med å fortelle om "nazilønna" som han hadde gapt over, men lot det ligge. Han virket muligens noe nervøs og forlot salen straks han var ferdig med å vitne.

Herredskasserer Bendixen var min beundring til denne dag. Vi hadde hatt et sa enstøyt som referatet viser, men han hadde mot til å framholde mine positive sider i en tid da "Silkefront" var en vederstyggelighet og ingen "god normann" verdig (Derimot averterte politiadjutant Wergeland Frank i Fædrelandsvenne en oppfordring til befolkningen om å komme fram med alt de visste (angiveri?) "ellers kan ikke et raskt og rettferdig rettsoppgjør gjennomføres")

At en var dømt på forhand viste også dommer Lövlands noe nølende påstand om 2 års tvangsarbeide-"det er noenlunde i samsvar med andre lik nende saker" sa han. Dertil bot kr. 10.000.- erstatning kr. 20.000.- saksomkostninger kr. 50.- inndragning (av ordførerlønne!) kr. 650.-+ rettighetstap i 10 år.

"Rettsmøtet var slutt og dommeren og jeg ble alene på Tingsalen. Han ventet nokk at jeg skulle fors vinne, mens jeg, dumt nok, mente at jeg kunne bli tiltalt dommen var falt. "Nei, her kan De ikke bli, her skal det dømmes. De vil ikke være med å dømme?," spurte Lövland. " Nei, det vil e ikke. Nå skriver kontorsjef Olaf

XXIII.

uenes fra Vennesla i Agder til end at "en må komme de ulykkelige og målbundne jurister til hjelp og at det må være ~~hittil~~ å sitte og felle dommer mot sin egen overbevisning". "Det var svært", sa Rövland. "Og for egen regning har jeg sagt, at om jeg var jurist eller bladmann i dag, ville jeg finne meg et hederligere yrke-jeg ville gå å skauen og hogge ved-det er humbug, det er farse". Rövland svarte i det hele ikke på dette siste. (Ordet farde var vel ikke riktig valgt, dertil var saken for alvorlig, men jeg trodde faktisk den gang at det hele måtte løse seg opp som en meget dårlig spøk, med et vidtgående amnesti i sitt følge. Dette utbruddet skulle vel ikke ha gagnet en tiltalt, men jeg tror virkelig at dommeren i sitt indre var enig.)

Jeg gikk til Bondehei men og fikk meg noe mat og møtte opp igjen til fastsatt tid til Fingsalen. Utenfor sto endel som ville være med på slutfason. "Skal vi så begynne på moroa igjen?" spurte jeg. Der var en iblant som nokk hadde bruk for å vise sin "nasjonale holning" ved å møte opp når en "landssviker" skulle felles, det var bare det gale at han kort tid etter ble dømt til bot for å ha malt for mye for tyskerne. Han var ikke NS-medlem og fikk ikke landssvikdom. (Allerede Fangedal.)

"Dommen" ble oppløst og jeg ble spurt om jeg vedtaak. Jeg forlangte belønning beten ningstid, skjönt jeg aldri hadde tenkt å velte noen ting. Innen fristen gikk ut anbeilete jeg til høyesterett, men fikk sjølvsaat avslag for en jeg har iallefall aldri vedtatt noen dom. "Dommen" finne her i kopi sammen med andre dokumenter og avisutklipp (som bilag). Til påstanden i Lillesandsposten om at jeg endå var loo p nazist, kan det være av interesse at omtrent antidig sto det i landets aviser at Erling Björnson (sønn av Björnstjerne Björnson) endda var fullblods nazist. Jeg er litt stolt av det.

For va nå op imot 90 år og noe sløvet. Hun skjönt iallefall at noe alt fatt, og "norske folk" kunne finne på slikt. Hun mente norske mennesker og hadde forsåvidt rett. Det var ikke norske som sto bak i første rekke og fikk mobilisert hatet og hevnen, men ove nasjonale krefter som skulle ha hovn, hevne ove alt som ha de hatt det minste med nasjonalsosialismen å gjøre og jakten på "Nazi forbrytere" pågår til denne dag.

Jeg fikk beskjed fra lensmann Sveinveig om at min anke var avvist av høyesterett og jeg skulle møte til "fortaatt soning" 6. mars 1946. Jeg pakket kofferten og dro igjen til Blødekjør. Her var forholdene blitt adskillig bedre, det var slutt med sultingen, men menyen var slett ikke særlig smakenlig, men vi fikk lov til å ta imot pakker heimefra. Og nå ble vi forflyt et til Sauplandsfoss Wangeloig- den leiren som var bygget opp av Arbeidstjenesten for å se ke fossen og viarne inn nytt dyrkingsland ovenfor og nedenfor fossen. Vi befolklet brakkeene og fortsatte arbeidet med senkningen som sjølvsaat var avbrutt da freden bröt løs. Jeg hadde ikke større lyst på steinarbeidet, mens de unge frontkjemperne fikk på oppgaven med så det var eh tryd å se. Jeg fikk ord på meg fra en av leirens downeste mann og det forklarte jeg en gang arbeidslederen med at "jer har arbeidet nokk under krigen" Jeg var nokk ikke likt av leiroleidelsen, brakka var som hyste

XXIV.

3e mann, ble betegnende nokk kalt for "Nybergs brakke". I hvert fall ble jeg sammen med dr. Fossum og noen eldre karer forflyttet til Dalane Fangeleir ovenfor Kristiansand. Her kom jeg også sammen med mange interessante mennesker og forholdene var blitt adskillig bedre. Jeg ble plassert i vedskjulet sammen med tannlege Naglestad, Jörgen Myrre (forf. av Hvem var hvem på Agdergårdene?) kapt. Brunswik på skoleskipet "Sörlandet", lærer Gregorius Vegusdal, major Rye og flere som kom og gikk i vedskjulet, og vi hadde mange morsomme stunder. Om kvelden ble der spilt bridge til langt på kveld, etterpå lå de verste "bridge-idiotene" lenge og diskuterte om "sån" og "sån" kunne det vært gjort.

Så en dag ble jeg kalt inn til vaktmester Vagle på hans kontor. Der satt Torje Håverstad fra Nordhagen i Övrebö og ville ha meg med til sin "leir". Vi var såvidt kjente fra før, idet han hadde vært pleier på Eg Asyl i den tid min bror Tomas var agronom der. Håverstad hadde hatt Arbeidstjenesten til grøfting og oppdyrkning av gården under krigen og hadde hatt gode erfaringer. Som den klo-mann han var, hadde han ikke meldt seg inn i NS. Nå hadde han fått ut 10-12 m-mann fra fangeleirene, med en vokter. Alle var vi på sett og vis utvalgte, noen var handverkere og bygde "NS-Huset" som står der den dag idag. Jeg skulle være "eks-perten i dyrestallet, de hadde allerede den gang 20-25 mekkekyr og disse skulle drives opp i tpppytelse. "Stolta" kom oppimot 30 l.dagsytelse og da var det stas på Lovise og Torje Håverstad. I de dager var det jo også en prestasjon.

Stenom fangene hadde han også omlag 25 sinnsykepasienter, virkelig et inter-
essant klientell. Av og til om kveldene var det dans til trekkspill, det var et kostelig skue.

7. juli 1947 skulle jeg løslates, da hadde jeg "sittet" ca. 17 måneder - 3/4 av sommen, som vanlig for fengselsfugler. Det var en skuffelse for Håverstad; Du skulle hatt noe meir, sa han. Han lever den dag idag på Nordhagen og vi har besøkt hvore-
dre mange ganger.

Heime hadde de strevd og holdt produksjonen godt oppe. Torkjell og Lilla var heime, Else vikarierte i skolen på Tofte (gikk siden lærerskolen på Hamar). Jo-
runn tok artium i 1948. Alle fire + mor fikk "forelegg" på hver 500.- kroner - så billig var det å bli "landsaviker" den gangen. I alt ble vi flådd for ca. 35000 kr mer, deraf på meg ca. 30.000.- Se "Domsdokumentene" se bilag, se også Hewins bok, side 375 om den "kollektive skyld" og lovbruddene som ble begått.

Livet gikk videre. Vi tok til med store byggearbeider, grøftings- og senkni-
ningsarbeider (fortalt i Gardsboka). Etter hvert fikk vi besøk av foreninger og lag som ville se et mønster bruk og har takkegaver fra dem (Akershus herredsa-
gronomlag, Froland Bondelag osv). Fikk medalje med dipolom fra Aust-Agder Landbru-
ksselskap og etterfølgende radioreportasje i landbrukshalvtimen. Som styremedlem i Lillesand Meieri motarbeidet vi bygging av nytt meieri, som etter få år måtte gå inn i Agder Meieri som foreslått som alteranativ den gang. For böndene ble det et
dyrt feilgrep. Jeg hadde intetsomhelst ønske om å delta i kommunalt stell, ble hel-
per aldri foreslått (Torkjell er nå medl. av formannskapet.) Dermed ble jeg valgt

XXV:

At jeg hadde mistillit til demokratiet fikk jeg indirekte gitt uttrykk for under "retts-saken. Min "forsarar" ville vite hvorfor jeg ønsket å gå av som ordfører-var jeg muligens uenig i politikken som ble ført? "Nei," svarte jeg, "men jeg har fra før hatt en skrekk og forakt for kommunalt kjegl."

Jeg ble valgt inn i forstanderskapet i Samslakteriet, men da vi hadde begynt med vinterreisene til Spania, bad jeg varamannen om å møte for valgperioden

Og hermed har jeg fortalt det vesentligste. Jeg har ikke hatt noen ambisjoner om å skrive noe "verk," stoffet kunne vært bedre ordnet med kapitler og avsnitt. Jeg har forsøkt å gå fram i kronologisk orden, men det er blitt mange sidesprang og digressjoner. Språkfeil forekommer også, og jeg gjør såvidt ikke av på å kalles forfatter. Rent teknisk er der også endel å bemerke, noen ark er ikke lette å lese p.g. av dårlig kopiering og der kan være feilslag på maskinen. Dere får ta det som det er.

Skulle en forsøke å trekke ut en "moral" av dette stoffet burde det kanskje bli en advarsel om holde seg borte fra all politikk, bygde-lands-og internasjonal. Alt er temmelig gjennområttent, ikke minst i det såkalte "frie" demokrati i Vesten. Her er så altfor mye streberi-idealismen finne bare sporadisk. Men har dere idealer er det verd å kjempe for dem, det gjør livet rikere og gir en god samvittighet.

Så ønsker bestemor og bestefar Nyberg dere alt mulig godt i framtiden. Bli selvstendige mennesker som våger å stå alene, bli ikke sauer i saueflokk som følger flokken blindt. Sund skepsis er god ballast i livet.

8

Eft skumpet på "indm" for den gang:

(21/10/72)

Kyr. Anders Kyberg,
her.

Køller ordre fra områdesjefen,
løytnant M. Hunning og følgende instruks om
adgang til festedområde:

Adgang og bare når arbeid skal utføres på
området og bare i tide mellom kl. 8 og 18.

Da det går an å komme inn på området
flere steder, innkjøpes at adgang bare skal skje
ved porten, og da skal det signaliseres med ring-
apparat både ved inn- og utgang.

All adgang i bakkene og bunkers er direkte forbudt.

Køller skal være særlig enkeltbestemmelser
følges.

Overblikke av disse bestemmelser om direkte
konsekvent adgangsmuligheter.

Indtatt 21/8 1975

Indst. Kyberg
- vaktgjef -